

Niels Bredal:

Børnespejl,

paany udgivet

for

Universitets-Jubilæets Danske Samfund

af

Holger Fr. Kordam.

Kjøbenhavn.

Thieles Bogtrykkeri.

1894.

Det Skrift, som her paany fremdrages, er ikke blot mærkeligt derved, at det er en stor litterær Sjælbenhed, men navnlig derved, at det er det første pædagogiske Skrift, som vides affattet i det danske Sprog; det indeholder derhos adskillige kulturhistoriske Træk, der ikke ere af ringe Interesse, ligesom det i sproglig (lexikalisk) Henseende fortjener Opmærksomhed ved flere gamle Ordformer, der forlængst ere gaaede af Brug.

Forfatteren, Niels Bredal, stammede formodentlig fra Landsbyen Bredal i Engum Sogn i Nærheden af Vejle. I ethvert Tilfælde var hans hele Liv knyttet til den sidstnævnte By. Her forekommer ved Aaret 1500 en Palle Bredal som Raadmand, og ved samme Tid var Jens Bredal Kapellan eller Vicarius til Helligkors Alter „i vor naadigste Herre Kongens Kirke“ i Vejle¹⁾. Denne døde 1522; thi S. Dionysii Dag d. A. fik Mag. Jens Michelsen, Klerk af Viborg Stift, Kong Christiern II's Præsentation til et Vikarie i Vejle, der var ledigt ved Hr. Jens Bredals Død²⁾. En Mand af samme Navn var i sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede Præst i Pjedsted og Gaarslev og Provst i Holmands Hered³⁾. En Slægtning af de nævnte Bredal'er var vistnok vor Niels Bredal, om hvem der findes følgende Optegnelse

¹⁾ Dansk Atlas V, 945. Gaarmann, Efterretn. om Weile Ridsbæd, S. 49. Wegener, Hist. Efterretn. om Aud. Sør. Bedel, S. 13.

²⁾ Suhms Nye Saml. I, 385. M. Jens Michelsen er formodentlig den bekendte M. Jens Michelsen Mønbo, der siden fulgte Christiern II i hans Ublændighed.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. VI, 659 f. 701 ff.

fra 1635 af Borgmester Clement Sørensen Vedel (den yngre) i et Manuskript om Vejle, som Gaarmann har ladet aftrykke i sine Efterretninger om denne By (S. 75):

„Niels Bredal, som haver været her i Byen i Klosteret en Munkling, dog ubi sine Grammaticalia vel funderet, gistede sig, efter Brødrene vare borte; blev siden udi Magister Hans Tavsens Tid sat til Skolemester, og var i den Bestilling over 50 Aar. Han var min første Skolemester; jeg kom et Barn i Skolen 1576. Blev for sin Alderdom aftakket og fik af Dyrigheden sin Livstid Kongens Part af Høver Tiende, som siden fulgte Skolemesterne i mange Aar“.

Det Kloster, hvorom der er Tale i ovenstaaende Optegnelse, maa være Dominikaner- eller Sortebrødre-klosteret, efter som Vejle ikke har haft noget andet Kloster¹⁾. Angaaende dets Historie vide vi, at det var anlagt af Kong Christoffer II (1319—32). Det hørte altsaa til de yngste Klostre af den nævnte Orden²⁾. Oprindelig havde der kun været Raad til at bygge det af Tømmer; men 1355 fik Valdemar Atterdag pavelig Bevilling paa, at der maatte tilstaa dem, der besøgte Klosteret og ydede Gaver dertil, fra 1 til 10 Mars Afslad, for at der kunde blive Midler til at opføre Klosteret af Sten³⁾. Vi kunne da antage, at denne Ombygning er foregaaet i den nærmest følgende Tid, om den end maaske ikke er bleven fuldendt før under Dronning Margrete, hvis Regjeringstid var særlig gunstig for Kirker og klosterlige Stiftelser.

Om Klosterets følgende Historie er lidet eller intet bekjendt. Det er vel rigtigt nok, naar der siges, at Bygningen skal have været stor og anseelig, og at Kirkegaarden var der, hvor Torvet

¹⁾ Kirkehjst. Saml. I, 411 Not.

²⁾ Derfor forekommer det ikke i de Brudstykker af Dominikanerordenens Kapitelsbog, som Dr. G. Stephens har udgivet i Kirkehjst. Saml. I, 551 ff.

³⁾ Helveg, Den danske Kirkes Hist. til Ref. II, 141 Ny kirkehjst. Saml. IV, 587.

nu er⁴⁾. Men for øvrigt er det først, den Gang Klosterets Dage vare talte, at vi høre lidt nærmere om det. I Slutningen af Aaret 1529 lagde nemlig den af sin tragiske Skjæbne siden bekendte Adelsmand Sems Hvas paa Kong Frederik I's Begne Beslag paa Klosterets „Inventarium, Sølv og Gods²⁾“. Den Fortegnelse, der gives derover, tyder dog nærmest paa en saadan Fattigdom, som egnede sig for et allerede halvt udsultet Tiggerkloster. I et Kongebrev af 4. Marts 1531 omtales, at „Sortebrødre Kloster i Vejle nu stander øde, og Brødrene, som der inde vare, have det forladt“, hvorfor det tillades Borgmestere, Raad og Menighed der i Byen at tilegne sig Klosterets Bygninger, mod at de „opbygge og færdiggjøre et godt Hus paa et bekvemt Sted i samme Kloster, med gode Stuer og Kamre“, hvor Kongen og Dronningen kunde have deres Værelse, naar de kom til Byen³⁾.

Er altsaa, som det vel maa antages, den gamle Tradition rigtig, der melder om, at Niels Bredal først har været Munk, saa har han vel fra 1530 af været løs og ledig fra Munkelivet. Rimeligvis har han da søgt sit Udkomme ved at undervise Godtfolks Børn; thi kun ved at antage, at han i en rum Tid har været Lærer, inden der i Hans Tavsens Tid⁴⁾ blev indrettet en Latinskole i Vejle, hvor han blev fast Skolemester — kun ved en saadan Antagelse kan man komme hen imod de 50 Aar i Bestillingen, som Clement Sørensen tillægger ham.

Latinskolen i Vejle antages oprettet 1542, da Kongen 5. Maj d. A. gav Borgmestere og Raad sammesteds Lov at anvende til

¹⁾ Daugaard, De danske Klostre, S. 433.

²⁾ Kirkehjst. Saml. I, 368 Not.

³⁾ Frederik I's Danske Registranter, S. 279.

⁴⁾ Wegener antager „Mag. Hans Tavsens Tid“ for ensbetydende med Reformationstiden (Efterretn. om A. S. Vedel, S. 13 Not). Denne Antagelse kan dog ikke bifalbes; ved det nævnte Udtryk betegnes sikkert den Tid, da Hans Tavsens var Biskop i Ribe Stift, altsaa fra 1542.

Skolen og Skolemesterens Underhold de Indtægter, der laa til Vikarier stiftede af Borgere i Vejle, naar de Personer døde, der nu havde dem i Forlening¹⁾. — Kort før sin Død henlagde Christiern III ogsaa noget Korn til Underholdning for Locaten (Hyreren) ved Vejle Skole²⁾.

Der er neppe nogen Grund til at tvivle om, at Niels Bredal har været den første Rektor ved Vejle Latinske. I ethvert Tilfælde vide vi, at han her har haft Byens berømte Fostersøn, Anders Sørensen Vedel, som sin Discipel og ledet hans første Skridt paa den studerende Bane. Vedels Svigersøn, Mag. Egidius Lavritsen, har nemlig i den korte, men indholdsrige Levnedstegning, han har givet af sin Svigerfader, fortalt os følgende herom: „Hans (Vedels) fromme og gudsfrygtige Forældre havde strax udi første Ungdom (han var født 1542) sat denne deres Søn til latinse Skole udi Vedel, under hæderlig og vellærd Mand, Hr. Niels Bredal, fordum Skolemester der sammesteds. Og efter som samme Hr. Niels Bredal var en fin, lærd og stikkelig Mand til Ungdommens Optugtelse, da haver han med Flid i al Trostid oplært denne sin unge Discipel med andre i Guds frygt og andre gode Lærdomme, saa at han i sin Alders 11te Aar kunne skrive ustraffeligen Latin og begyndte at gjøre latinse Vers. Der han nu var bleven oplært udi Vedel Skole, indtil han var fuldt 14 Aar gammel, og fornævnte hans Skolemester formærkede, at han havde et drabelig godt Ingenium og Nemme til at begribe, hvad ham forelæstes, og at han kunde ikke meget forbedre sig der udi Skolen, da haver han tilraadet hans Forældre, at de skulde forskikke ham til Kiber Skole, som da var i stor Flor og meget berømt³⁾.“

En Skole som den, der da fandtes i Vejle, hvor der foruden Skolemesteren kun var een Hører, kunde ikke føre sine Disciple til

¹⁾ Danske Kirkelove 1536—1683, I, 298.

²⁾ Danske Kirkelove I, 547.

³⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. IV, 41.

det akademiske Maal, og det var vel endog de færreste, der kom saa vidt som Vedel, om man skal slutte af Niels Bredals egne Ytringer i Fortalen til hans „Børnespejl“, hvor han siger: „Nu er de saa, som holder deres Børn til Skolen, og end færre, som lader dem lære Latin“. Men netop denne Omstændighed skyldes det, at Niels Bredal blev dansk Forfatter, da han ønskede at give sine danske Skolebørn den Vejledning i Dyd og gode Sæder, som ellers sædvanlig blev givet Skolernes Disciple paa Latin. I det sidstnævnte Sprog foregik jo Undervisningen i Skolerne i alt væsentligt, og her savnede man ikke litterære Hjælpemidler til den opdragende Virksomhed, som Bredals Børnespejl har til Formaal. Særlig kan nævnes to Skrifter, om hvilke man med Visshed kan antage, at Bredal har haft dem for Øje, da han skrev sit „Børnespejl“. navnlig Johannes Sulpitius's Vers „De moribus puerorum in mensa præcipue servandis¹⁾“ og Erasmus af Rotterdams berømte Bog „De civilitate morum puerilium“. Af det første Skrift, der stammer fra Slutningen af det 15. Aarhundrede, havde Professor Christen Mortensen Morsing († 1554) besørget en Udgave i Kjøbenhavn (uden Trykkaar), optrykt paant i Rostock 1575. Af Erasmus's Skrift (fra 1530) er der utallige Udgaver, da det gennem lange Tider benyttedes som Skolebog, idetmindste i alle protestantiske Lande.

Bredal siger selv, at han „af Latin havde paa danske Rim udstrevet nogen af de fornemmeligste Lærdomme“ angaaende Børns sømmelige Forhold hjemme og ude. Sammenligner man imidlertid hans Børnespejl med Sulpitius's Vers, som vistnok er dets nærmeste Forbillede, da er Bredal langt udførligere og behandler

¹⁾ Johannes Sulpitius fra Veroli holdt ved Slutningen af det 15. Aarhundrede Skole i Rom og underviste de romerske Ynglinge i den Kunst at recitere offentlig fra Skuepladsen. Han er Forfatter af en Mængde Skrifter vedrørende Grammatik og Metrik. Det ovennævnte latinske Digt er dog det mest bekendte af hans Skrifter. Vfr. Græsse, Lehrbuch der allgemeinen Literatur-Geschichte II, 2, 720. II, 3, 769.

flere Emner, eftersom Sulpitius om end ikke ubelukkende, saa dog især søger at belære Ungdommen om god Bordstik. Erasmus er sin Tids Knigge og Primon¹⁾, om han end nærmest har Ungdommen for Dje. At Bredal har benyttet hans ovennævnte Bog, er kjendeligt nok; men han forholder sig frit til den, tager, hvad han har Brug for, men lægger meget til af sit eget. I det hele har Bredals Skrift et originalt dansk Præg, det er ingen Oversættelse, ej heller nogen slavisk Gjengivelse af andres Tanker. Men netop derved faar den sit kulturhistoriske Værd, og det ikke blot i al Almindelighed, men særlig med Hensyn paa danske Forhold i Midten af det 16. Aarhundrede. For deres Tid ere Bredals Vers ingenlunde at foragte, især naar man tager Hensyn til, at Emnet jo ingenlunde hørte til dem, der let formede sig for Versemaale. Det er aabenbart, at det gaar bedst for ham, hvor han kommer ind paa det religiøse og moraliske Omraade; her føje Ordene sig lettest og bedst om Tankerne. Særlig kan fremhæves hans smukke Morgenbøn og Bordbøn. Den sidste har holdt sig i Brug lige indtil vore Dage.

Børnespejlet var om ikke Niels Bredals eneste, saa dog uden Sammenligning hans vigtigste litterære Arbejde. Det beror nemlig paa en Misforstaaelse, naar N. M. Petersen nævner ham i sin lange Række af Forfattere af Prædikener og Andagtsbøger fra det 16. og 17. Aarhundrede²⁾. Derimod har man endnu et Digt paa 25 Vers af Bredal om „Konning Christian III's christelige Uffgang aff denne Verden“, som Anders Sørensen Vedel optog i sin Samling af „3t Hundrede vduaalde Viser“ (Ribe 1591), og om hvilket han i Indledningen htrer: „denne ringe Digt haffuer min salig gamle Skolemester Niels Bredal i Vedel

¹⁾ Knigges og Primons Skrifter om god Selvfabstone ere oversatte paa Dansk og bleve meget læste i Slutningen af forrige og Begyndelsen af nærværende Aarhundrede.

²⁾ Bidrag t. den danske Lit. Hist. III, 162. Børnespejlet omtaler N. M. Petersen derimod ikke.

ladet (s: efterladt) hannem (Kongen) til A mindelse¹⁾“. Det optryktes atter i Peder Syvs „Danske Viser om gamle Kemper“ (etc.) Kbhvn. 1695, S. 331 ff. Men det forsøger just ikke Niels Bredals Berømmelse som Digter, da det kun er rimet Prosa. — I Vejle Bysarkiv fandtes i sin Tid en af Niels Bredal 1571 besørget dansk Oversættelse af Kong Valdemar (Atterdags) Privilegium for Staden Vejle²⁾.

Børnespejlet, som altsaa var Niels Bredals vigtigste litterære Arbejde, udkom i Kjøbenhavn 1568 og var af Forfatteren tilegnet hans Bys tvende Borgmestere, Jens Michelsen og Clement Sørensen (den ældre), af hvilket den første døde 1571, og den sidste 1584 i den Pestepidemi, som i dette Aar paa det frygteligste hjemsogte Vejle³⁾. Det lille Skrift har vel gjort sin Gjerning i sin Tid ved at indprente Ungdommen Dyd og gode Sæder; men det synes dog senere at være blevet glemt; og havde ikke Hjelmsstjerne reddet det eneste Exemplar deraf, som nu kjendes, saa havde vi ikke vidst noget derom. Det nævnes ikke i Worms Lexikon over lærde Mænds Skrifter, og skjont Nyerup har Titelen i sit Literaturlexikon, har Skriftet dog undgaaet Wegeners Opmærksomhed. Han vilde jo ellers have kunnet gjøre god Brug deraf i sin Skildring af Vedels Barndom. Werlauff har dog benyttet en af Bredals mest karakteristiske Udtalelser i sine „Historiske Antegnelser til Holbergs 18 første Lytspil“ (S. 202), Molbech har optaget nogle af Digtets mærkeligste Glosser i sit Danske Glosarium⁴⁾, og Troels Lund har gjort ret rigelig Brug deraf i sine Skildringer af Fortidens Sæder og Skikke. Men dermed ere vi vistnok omtrent færdige med den litterære Benyttelse af „Børnespejlet“. Mulig er det dog, at en ny Udgave

¹⁾ Anf. Skr., Bl. Bb. v.

²⁾ Gaarmann, Efterretn. om Weile Ridsbæd, S. 59.

³⁾ Gaarmann, a. Skr., S. 79.

⁴⁾ Disse ere senere gaaede over i Kallars Ordbog til det ældre danske Sprog.

atter kan vække Interesse for det gamle Skrift, der paa en saa livagtig Maade stiller adskilligt af vore Forfædres Levevis og Tænkemaade frem for vort Øje. Som Helhed gjør det, som mig synes, et elstværddigt, om end af og til lidt pudsigt Indtryk, og det er at antage, at de gode Vejle-Vorgere, der modtog det som Nytaarsgave, have vidst at sætte Pris paa Gaven og paa den bestedne Giver.

Hvad denne angaar, da blev han en gammel Mand. Det er vel nok en Overdrivelse, at Niels Bredal var Skolemester i over 50 Aar; men han var det dog visseelig i en saa lang Aarrække, at det for hans Tid var et helt Særlyd, da de fleste Rektorer den Gang sædvanlig kun fungerede i saa Aar. Lønningerne vare nemlig saa ringe og Skolestøvet saa tæt, at det gjaldt om snarest mulig at komme til noget andet, hvorfor det ikke var ualmindeligt, at de ved deres Antagelse maatte forpligte sig til at tjene i det mindste i tre Aar, for at Disciplene ikke skulde lide alt for meget ved det idelige Lærerskifte. Men mange saa' dog deres Snit til at komme bort, før den betingede Tid var udløben. Niels Bredal blev imidlertid paa sin Plads. I sin Alderdom fik han sin Søn Rasmus Bredal til Medhjælper; ja denne nævnes endog 1573 i et Kongebrev som „Skolemester“ i Vejle¹⁾, skjønt Faderen, som

¹⁾ Om Rasmus Bredal siges i Clement Sørensens Optegnelser om Vejle (Gaarmann, S. 77): „Hr. Rasmus Bredal var Præst først noget i Tyregod, kom siden til Veje, var Hører i hans Faders, Niels Bredals, Tid, boede her i Byen, fik Binding Kald, beholdt det hans Levetid“. Hertil kan søjes: 14. Jan. 1573 fik Hr. Rasmus [Bredal], Kapellan i Vejle, Kongebrev paa Kronens Part af Tienden af Binding Sogn i Holmands Herred, kvit og fri (D. Kirkelove II, 189). 20. Sept. 1573 nævnes han i et Kongebrev som Hr. Rasmus Bredal, Skolemester i Vejle, og det omtales, at han havde Binding Kirketiende i Fæste (smst. S. 209). 2. Sept. 1594 befalede det i et Kongebrev, at Hr. Rasmus Bredal i Vejle, der hidtil havde været forlenet med Kongetienden af Grejs Sogn, skulde afstaa denne Tiende (smst. S. 532). Men han maa have udvirket, at Befalingen blev tilbagekaldt; thi 23. Novbr. 1594 udgik der et nyt Kongebrev, hvorved det bevilgedes Hr.

Clement Sørensen vidner, da endnu var i Live og endnu var knyttet til Skolen. Hvad der har sat Niels Bredal i Stand til at blive i Rektorembedet i saa mange Aar, skjønt Indtægterne deraf vare meget ringe, er maaste, at han tillige har været Præst i Binding, der ligger nær ved Vejle¹⁾.

Det kan ikke med Visshed siges, naar Niels Bredal døde. Hans Eftermand, Poul Andersen Colbing, angives at have tiltraadt Rektorembet 1578; men Niels Bredal skal have levet endnu nogle Aar derefter. Han var Stamfader til en stor Efterlæggt. En Række Præster forplantede Bredal-Navnet gennem flere Etled, deriblandt den trondhjemske Biskop Erik Bredal, der var en Sønnesøns Søn af den gamle Skolemester i Vejle.

Ved Udgivelsen af „Børnespejlet“ har det været Bestræbelsen at gjengive det gamle Skrift saa korrekt som mulig, dog med Rettelse af enkelte Trykfejl og Unøjagtigheder, over hvilke Rettelser en Fortegnelse følger. Paa nogle Steder er der hjulpet lidt paa Skilletegnene, ligesom der enkelte Gange er rettet paa store og smaa Bogstaver, naar det skjønnes, at en urigtig Brug af saadanne virkede forstyrrende paa Læsningen.

Rasmus Bredal, Sognepræst til Binding Sogn, at han kvit og fri maatte oppebære Kronens Part af Tienden af Grejs Sogn til sin Underholdning (smst. S. 537). Han synes at være død 20. Aug. 1602 (Wiberg III, 585). Jeg formoder, at disse lidt brogede Efterretninger kunne ordnes saaledes: Rasmus Bredal blev, efter at have opgivet Tyregod Kald, Kapellan i Vejle og sin gamle Faders Medhjælper i Skolen, maaste ogsaa i Præsteembedet i Binding. Efter Faderens Død opgav han Kapellaniet i Vejle, og blev Sognepræst i Binding, men blev fremdeles boende i Vejle.

¹⁾ Wiberg, Atn. dff. Præstehist. III, 585. Her siges, at han havde været Præst i Binding siden 1526 — altsaa allerede som Munk! Vi kunne f. T. hverken benægte eller bekræfte Angivelsen om, at Niels Bredal har været Sognepræst i Binding ved Siden af Rektorgjerningen, men anmærke kun, at han som oftest nævnes uden Tilføjelsen af „Hr.“, der var Præstetitlen.

Fejl i Originalen, som ere rettede i nærværende Udgave

Fort.	Lin.	Nyttars	rettet til	Nyttaars
C. 3,	- 7	Thu	— -	The
- "	- 26	stalbrøder	— -	stalbroder
- 5,	- 17	Veed	— -	Ved
- 6,	- 11	møde	— -	at møde
- "	- 12	Huorlædis	— -	Huorledis
- "	- 23	Brøddiff	— -	Brøddiff
- 7,	- 11	Benedicete	— -	Benedicite
- 10,	- 5	Med	— -	Men
- 13,	- 21	endfoldige	— -	enfoldige
- 14,	- 2	Du	— -	oc du
- "	- 12	forbindendis	— -	forbindis
- "	- 17	Haæbred	— -	Haæbredit
- 15,	- 1	Der	— -	Det
- 17,	- 16	Rom	— -	Rort
- "	- 23	Huad	— -	Huad heller
- 18,	- 8	forhøgt	— -	forhøyt
- 20,	- 8	mang	— -	mand
- "	- 9	end	— -	en
- 21,	- 16	inbinde	— -	indbinde
- 24,	- 1	at Foreldre,	— -	aff Foreldre ¹⁾
- 25,	- 17	spegel	— -	speigel
- 28,	- 5	Lødst	— -	Løst
- "	- 17	Ud	— -	Udt

¹⁾ D. e. Forældres. Forf. badler formentlig, at Børn ikke ville nøjes med den samme Form i deres Klædebragt, som Forældrene have brugt.

Fejl i Originalen, som ere rettede i nærværende Udgave

Foet.	Pin.	20	Kyttars	rettet til	Kyttars
3.	-	7	Thu	-	Thu
-	-	26	Halbroder	-	Halbroder
-	5.	17	Beck	-	Beck
-	6.	11	mede	-	si mede
-	-	12	Quorledis	-	Quorledis
-	-	25	Preddiff	-	Preddiff
-	7.	11	Benedicete	-	Benedicite
-	10.	5	Men	-	Men
-	13.	21	enfoldige	-	enfoldige
-	14.	2	Du	-	oc du
-	-	12	forbindendis	-	forbindis
-	-	17	Godebret	-	Godebrett
-	15.	1	Der	-	Der
-	17.	10	Kem	-	Kort
-	-	23	Quat	-	Quat eller
-	18.	8	forhegt	-	forhent
-	20.	8	mang	-	manu
-	-	9	end	-	en
-	21.	16	indtade	-	indvunde
-	24.	1	at foreldre.	-	off foreldres ¹⁾
-	25.	17	Spejel	-	Spejel
-	28.	5	Loft	-	Loft
-	-	17	Ab	-	Ab

¹⁾ D. e. foreldres. Forf. badler formentlig, at Børn ikke vilde nøjes med den saanne Form i deres Mælebragt, som foreldrens have brugt.

* * * * *

Børne Speigel.

* * * * *

H Ederlige: Wiise oc Vel-
 forstandige Mend Jens
 Michilssen / Oc Clement
 Saffrensen Borgemeester indt
 Weyle oc menige Bør-
 gere tilschreff
 me.

* * * * *

Jens Michilssen: Clement Saffrensen:

Sortalen.

Sand pleyer at sige (Kiære Borgemester) Det skal være it got Barn sig selff skal lære etc. Der fore haffuer mange Høylerde Mend, Besynderlige Erasmus Roterodamus taget seg saa stor wmage til at beschriffue paa Latine, Suorledis vngdommen skal retteligen optuctis wdi Gudz fryct oc ærlige seder, Fordi de wiide vel, At Karret beholder gierne en smag aff det som først lades der wdi. Nu ære de faa som holder deris Børn til Scholen, Oc end ferre som lade dennom lære Latine, Der fore haffuer ieg (eders Børn besynderlige til tieniste) vdschreffuit paa Danske Xim Nogen de fornæm- meligste Lærdomme, aff Latinæ, Ikke for den sages skyld, At i vide iu selff at optucte eders Børn, Men paa det, At ieg saaledis kunde haffue nogen aarsage at beuise eders Børn nogen tacknemmelighedz tegen, For de mange vel- gierningger i mig giort oc beuist haffuer: Bedendis der fore gantske vnderdaneligen, At i ville tage dette til tacke, For en ringe Nyttaars gaffue, Gud Aldermchtigste beuare eder medt eders Kiære Hustrue oc Børn oc aldt det i vel ville: Schreffuit i Weylæ fierde Nyttaars dag Anno 1568.

Niels Bredal.

Sørst huorledis Børn skal haffue sig
Om Morgenem.

Betimeligen om Morgen skalt tu opstaa,
Oc strap at drage dine Klæder paa.
Kiem hoffsuedit, too hender oc mund,
Oc tien siden Gud aff hiertens grund.
Læss Budordene, Troen oc Sader wor,
Medt denne Bøn her effter staar.

Bønen.

Jeg tacker teg Sader offuer Himmel oc Jord,
Ved Christum din Søn oc euig ord,
At tu haffuer mig aff din store naade
Beuaret denne Nat fra skade oc vaade.
Jeg beder, du vilt meg naadeligen forlade
Synd, skyldt oc brøde i alle maade,
Oc framdelis ald denne Dag til ende
Ald synd oc ont fra mig vende,
At baade mit leffnit oc gierninger alle
Kunde teckis teg oc vel befalde.
Thi befaler ieg mig med Legem oc Aand,
Medt aldt det ieg haffuer i din Guddommelig haand.
Lad din Hellige Engel ey fra meg wige,
At Dieffuelen skal meg icke besuige.

AMEN.

Selsen Foreldre oc Folket med flid
Ønske dennom en god Dag oc Salig tiid.
Tag siden dit Kald flytteligen ware,
Ingen wmag eller arbeyde skaltu spare,
5 I Gudz fryct oc retferdighed teg at nære,
Atspøre dit Brød med heder oc ære.
Forbandet ware den sig suigefuld lader finde
I sin Hofbondis Kald, wde eller inde.
Gjør du naagit gaat med arbeide och wmage,
10 Arbeiden forgaar, Det gode bliffuer til bage.
Bedriffuer du synd med løst oc glæde,
Løsten forgaar, Men Synden bliffuer til stæde.
En liden begeringe oc stackit wellyst,
Sun bær offte lang syuge oc stoor bryst.

Suorledis Børn skal holde seg
Om Afttenem.

MAfttenem skaltu icke forlunge biide,
Led Nadueren maadelige oc i tiide.
Driick lempelige, siden at spazere gaa,
20 Saa mottu en stille oc rolige nat faa.
Selsken Foreldre oc folket med flid,
Ønske dennom en goed nat oc salige tiid.
Læss Budordene, Troen oc Sader wor,
Medt Bønen som forskreffuit staar.
25 Gack siden til Seng med ære oc tucht,
Læg teg i Jesu Navn qwemmeligt oc smucht.

Formøget at soffue oc lisen at wære,
 Monne Godz oc Penge snart fortære.
 Synd oc Sygdom monne det føde,
 Sundhed oc Helbrede legger det øde.
 Formøget at vaage monne oc saa skade,
 Syu Timer at soffue ære best til maade.
 The tingeste ingen huile monne haffue,
 Kand icke bliffue varinde mange daffue.
 Om Natten at vaage, Om Dagen at soffue,
 Er w sundt oc icke verd at loffue.
 Gud haffuer skicket alle tingeste syn tijd,
 Huilcken huer mand skal vocte med flid.
 Men viltu sund oc helbrede wære,
 Da skaltu Middags soffuen ombære.
 Er det for nød, Oc teg monne trenge,
 Sid oc soffue, Dog icke forlengue.
 Men om du en Dag wennis der til,
 Du siden det huer dag haffue vil,
 Oc nødis om Natten at ligge oc wage,
 Teg selff til megen wro og wmage.
 Naar du hoff din Broder skal ligge eller staa,
 Age eller ride: sidde eller gaa,
 Paa den høyre siide laed hannem wære,
 Sæt huer Mand for tig i heder oc ære.
 Lig stille oc quær wden bulder oc bang,
 Giør ey din stalbroder wroo eller forfang.
 Du skalt icke Klæderne aff hannem draffue,
 Ey stampe, sparcke, ey wlad haffue.
 Lig ret i sengen oc icke frum,
 Sortrycke ey din stalbroder, Giff hannem rom.

5

10

15

20

25

30

Lig teg først paa den høyre side, Det er sund,
 Ven teg til at soffue med oben mund.
 Lig huercken wioben eller paa gruffue,
 Du skal ey snorcke : rude eller snuffue.
 Gack til Moldingen eller Beckenedt, ver ey saa loo,
 Trenger teg en fiærdt? Lad hinde gaa.
 Ellers mottu forwente teg siugdum oc skade,
 Dog wære hoffuisck oc vel til maade.
 The Limmer Naturen biuder at hylle,
 Dennom skaltu skyule oc dylle.
 Ver som Soldt oc icke som fæ,
 At huer mand haffuer icke aff teg spot oc spæ.
 Til drømme sæt huercken lijd eller trøst,
 Suad du tencker mest, Det drømmer du først.
 Sorg oc tancke sla aff din how,
 Ta fanger du soffu : Huile oc row.
 Om Natten, du ligger oc kand icke soffue,
 Skaltu Gud tiene : Prijsse oc loffue.
 Tenck oc betracht huad got monne wære,
 Oc icke synd eller nogen w ære.
 Naar Janen gael, Da tenck for wist,
 Suor tiit du haffuer forforen Christ.
 Sortryd det, som Sancte Peder giorde,
 Der hand græd mange oc biædske taare.
 Naar Klocken slaer, Da tenck oppaa,
 Attu en tiid aff Verden skalt gaa.
 Bede Gud, hand wærer teg mild oc blid,
 Vnde tig en goed oc Salige Døds tiid.
 Naar tiden er, saa reifs dig op,
 Bed Gud beuare din Siæl oc krop.

5

10

15

20

25

30

Slaa sengen sammel, pønt vel til weie,
 Ver ey som en Soo staar aff sin leie.

Suorledis Børn skal haffue seg wdi Kircken.

Naar du kommer i Kircken ind,
 Sald paa dine knæ, Bøie hofuedet oc sind.
 Tenck du var en Sedning, som vi alle,
 Sør end Gud loed teg Naadelige falde.
 Taek hannem for alle velgierninger sin,
 Der emod, fortryd alle Synder din.
 Bed om Naade, raad bode paa,
 Betro ham best, som du vel maa.
 San forseer tig vel i angest oc nød,
 For sin Søns skyld: Pine oc Død.
 Stat siden op, giøre hannem louff
 Aff gantske hjerte, sind oc houff,
 Ved at syunge hannem ære oc priiff,
 Lad teg icke være forgoed eller forwiiff.
 Suad Præsten for Alteret monne læsse oc giøre,
 Eller hand i Predicke stoolen monne framsføre,
 Lad det gaa tig til hiertens grund,
 Ligerwiis som Gud stood der samme lund.
 Du skalt icke snæcke: soffue eller slumme,
 Tenck huor fore du til Kircken monne komme,
 Att du icke eniste monne see oc høre,
 Men och saa noget der effter giøre.
 Til Gudz bord at gaa haffue gierne til iud,

Ikke for selskab, sedwanne eller Marsens tiid,
 Men der med Christi Pine at begaa,
 Din Tro til Gud at stadfeste der paa.
 Du skalt icke i Kircken spazere,
 Naar Presten monne Gudz ord handtere,
 Ikke paa Kirckegaardt at holde Nepsteffne,
 Swære oc bande at Jorden maa reffne.
 Men holt Kircken oc Kirckegaard wdi ære,
 Thi mangan Selgens Kraap huiles dære,
 Som paa Domme dag skal staa op aff Døde
 Med Siæl oc Kraap for Gudz Dom at møde.

Suorledis Børn skulle tiæne til Bords.

SOrtiligen endthen at æde eller dricke,
 Er wsunt oc bequummer sig icke.
 Naar tiiden er at Maaltid skal staa,
 Narlig eller sildig, tag vare paa.
 Stenck gullit med vand oc stat oc fey,
 Set stole: Syønde oc alle tingeste til wey.
 Bred Dugen den der rein monne være,
 Der nest skalt du Tellercken ind bære.
 Glem icke Brickerne at legge til lassue,
 Den fattige wilde helder en Brøddist haffue.
 Sent Bord frantzen : Saltkar oc skede;
 Kent Vand oc handklæde lad være til rede.
 Om nogen sig anten vil too eller tørre,
 Som seed haffuer væriddt i Landet førre.

☞ Sele Brød skalt du paa Bordet bære,
 Oc ey det skaarne eller brøddet mon være.
 Bær det i forffuen hersømmeligt oc smucht,
 Oc icke i skødet med nogen wtuct.
 Sæt Smør paa bord, Slesk eller Sisk, 5
 Med andet Hosbonden wil hassue paa disk.
 Men før end nogen ved Madden monne røre,
 Da glem icke welsignelse at giøre.
 Gudfryctelige oc astadig for bordit at gaa,
 Medt sammellagdt hender oc obenhoffuet staa. 10

En kort Benedicite.

☞ Di IESV Naffn gaa wi til bord,
 At æde oc dricke alt paa hans ord.
 Sannom til loff, Oc oss til gaffn,
 Saa æde vij oc dricke wdi Jesu Naffn. 15

AMEN.

☞ Et sætte Øllet paa bordet du ey forgæde,
 Somme ville helder dricke end æde.
 Lad dricke karene rene være,
 Før end du dennom paa bordet monne bære. 20
 Skend icke forfuld, Men vel til maade,
 Spild icke, Oc giør Hosbonden skade.
 Naar adskillige Drikk paa bordet monne staa,
 Da see deg fore, Oc giff acht der paa.
 Skenck icke Win for Øll, eller Øll for Win, 25

Men lad huer honde flags i farret sin.
 Miød: Win oc deris liige,
 Skalt tu sachtelige wdi Glasset siige.
 Men Øll mattu lade høyt nidfalde,
 5 At froen stander til bredderne alle.
 Lige som du Dricken sterck kand kende,
 Der effter lad Glasset were, større eller mindre.
 Tag icke offuen i stobbet med din haand,
 Spild icke paa nogen Quinde eller Mand.
 10 Med tre fingre tag karrene smaa,
 De store med begge hender du tage maa.
 Lad dine Vygne stedze paa Bordit være,
 See til ad inted fattis dære.
 ☞ Du skalt icke røg eller ond lucht giøre,
 15 Naar du Lyusen snyder eller ilden monne røre.
 Du skalt icke i nogens varme staa,
 Ikke heller mellom dennem oc Ilden gaa.
 Giør betiden paa Ild oc vel til maade,
 Oc icke Hosbonden formøget til skade.
 20 Tag fadene aff bordet: sæt andre paa,
 Til stegers oc kelder snarlige at gaa.

Suorledis Børn skal selff

sæde til Bords.

☞ Nar dette er bestillet oc Hosbunden monne bede,
 25 At du skalt oc gaa til Bords at æde,
 Nederst at staa du ey forgætte,
 Oc ey til høye bord dig at sætte.

Thi det monne ofte saa til gaa,
 At den offuerst sad kommer nederst at staa.
 Kniffuen skal ved høygre haanden være,
 Oc Brødet wed venstre, Du monne aff skære.
 Du skalt icke først i faddet tage,
 5 Ey effter Kusiner eller Mandel at rage.
 Tag det stycke for teg ligger nest,
 Oc ey wduæl huad paa faddet er best.
 Lad en anden tage sin haand aff fad,
 Før end du recker effter nogen mad.
 10 Vær icke formadebrad wdi din sind,
 Ruff icke i faddet strap det kommer ind.
 ☞ At skere bequemmelig aff huer hande kost,
 Slest, Kiød, Sift, Smør eller Ost,
 Der hør til Konst oc mögen flid,
 15 Ven teg der til aff Barndoms tid.
 Sker ey først det skulle skeris sift,
 Thi det er spot oc spæ for wist.
 Leggis for teg det kræset monne være,
 Byud ham det selff med lige slig ære.
 20 Wil hand endelig du skalt det haffue,
 Annammet, Oc tack ham for sin gaffue.
 Sker lidet der aff, wær ey seen,
 Læg for din Nabo, hues du haffuer igien.
 Ræck ey der effter, see huort hand vil,
 25 Maa skee hand acter en anden det til.
 Du skalt for ingen legge eller skære,
 Som i naagen ipper staat monne være.
 Thi du kant der for wtack saa,
 30 Endog du gjør det i en mening goed.

Tisligeste en andens Suztru, om Manden er til stede,
 Skald tu viselige dricke med oc æde,
 Dange, snacke oc giøre teg glad,
 Thi der kommer tijt aff trætte oc had.
 5 Men dine Foreldre, slegt oc neste
 Mottu skære for, oc giøre det beste.
 ☞ Tag madden med kniff oc ey med haand,
 Skær med Kniff, bid ey med Tand.
 Tag ey forstore bid, Oc ey forwide,
 10 Ledede høffuiskelige wid begge side.
 Led aff Munden før du monne dricke,
 Tør dine fingre, slick dennom icke.
 Byuder nogen tig dricke, Om Du haffuer behoff,
 Da drick, oc siig hannem tack oc loff.
 15 Er det saa, deg tørster icke,
 Solt til munden, lad som du monne dricke.
 Met et linnet klede skaltu munden tørre,
 Naar du haffuer drucket saa vel som førre.
 ☞ Du skalt icke Næse eller Ørnene gniæ,
 20 Du skalt icke benene suffue eller gnaffuæ.
 Dine negle lad icke were forlange,
 Ven teg ei til Tenderne at stange.
 Du skalt icke snarcke eller snuffue,
 Icke sidde effter tidinge at lure.
 25 Naar du wilt hoste: snyde eller spytte,
 Vent dig om, oc fra bordet flytte.
 Ingen tiid skaltu grinne eller lee,
 Ingen skaltu fortale, spotte eller spee.
 Den breck Allerdommen monne giøre,
 30 Skaltu ingen Menniske lade høre.

Du vedst icke huad dig selff kand hende,
 Sørend du kommer til Liffzens ende.
 ☞ Naar gispe eller nyff vil ippe sig,
 Solt for Munden: gjør Kaars for deg.
 Gjør det en anden? Tha sig: Christ signe. 5
 Mand skal tiene huer anden, alle vegne.
 ☞ Du skalt icke Hoffuedet eller andet Flaa,
 Lopper oc saadant lad fare oc gaa.
 Seer du det paa en anden? gjøre icke aff spee,
 Lad, som du det monne icke see. 10
 Af lidet kan ippes en stoor kiiiff,
 Som kand forkaste baade Godz oc Liff.
 ☞ Armene skaltu icke paa Bordet vdstrecke,
 Ey helder dine fødder for anden recke.
 ☞ Skredingge eller been sleng ei paa iord, 15
 Eller andet som handles paa bord.
 Gulffuet bliffuer smitted oc i onde maade,
 Oc de fattige der aff haffuer skade.
 Naar du søbber, da holdt deg from,
 Læg skeen paa gruwe, naar hand er tom. 20
 Inden eller wden faddet maa hand ey staa,
 Tørre skeen, før en anden den monne faa.
 ☞ Naar du æder Eg, Besynderlige the bløde,
 Søbbe Mad, Weldinge swre eller søde,
 See til at du inted monne spille, 25
 Paa deg selff eller anden, det lader ilde.
 ☞ Saanden wdi saltkaret at sticke
 Er whøffuiff oc bequemmer seg icke.
 Tag Salt med en skee eller kniiff,
 Glem icke, din Nabo der aff at giiff. 30

Til gammel folkis snack du ey suare skal,
 Wden nogen teg besynderlige til tal.
 Da suar forttelige oc vell,
 Dine ord skal wære sande oc fylge skel.
 ☞ Er maddet gloende: blæss ey paa, 5
 Lad det heller lidet stund staa.
 Brender du teg, Det gjør teg vee,
 Spøtter du det wd, Da haffuer du spee.
 Din begering ven teg at spege
 10 Betimelige, men du vng monne være.
 ☞ Aldt maddet skaltu ey aff faddet rage,
 Lad noget komme i stegerset til bage.
 Wer ey forredt, wer ey forbly,
 Aldt huad formøget er, skaltu fly.
 15 Eder du forlidet, da haffuer du brest,
 Eder du formøget, da haffuer du last.
 Du lessuer icke, attu skalt æde oc tære,
 Men du eder, At tu lessuinde kand være.
 Formøget at ede, helst om afftenen silde,
 20 Det skader, oc handler mangen ilde.
 Fornimmer du maaltiid forlengte vil staa,
 Lenger end du din nødtørfft kand faa,
 Siid icke lenger oc snob effter Steeg,
 Gack dog ey bort til stimen eller leeg,
 25 Men stadt for bordet oc byud deg til,
 Om nogen din tieniste bruge vil.
 ☞ Naar alle Ketter er nu kommen ind,
 Effter Langens wanne oc Hofbondens sind,
 Bær Osten paa bordet, helst den gammel,
 30 Thi den fortager wemmelsse aldesammel.

Tag saa først op, det først kom paa,
 Suad heller Ketterne ære mange eller faa,
 Brødet i Korffuen, oc almisse i fadt,
 Skønt teg snart, wer icke ladt.
 Gemme Kranzen, Dugen, Talercken oc skede,
 At du der effter icke skalt lede.
 Forware Madden vel til troer hende,
 Oc intedt at spille eller forwende.
 Sendte Vand oc handklæde som førre,
 Om nogen sig ville too eller tørre.
 Tørre deg effter Kiød, Oc too effter Sift,
 Saa gaar du rein fra bord oc dist.
 Læss Grantias, tack Gudt for madt,
 Naar Hosbonden wil, oc varer dig adt.

En Ret Grantias.

SDi Jesu Naffn saa haffuer wi edt,
 Aff Mad oc Øll, saa ære wij medt.
 HERRE Gud giffue oss der aff gaffn,
 At loffue oc priisse dit Sellige Naffn.

AMEN.

SKiufft almisse enfoldige oc medt lyst,
 Icke paa wild, Men paa de fattiges bryst.

Om spazeren oc Leeg.

SNaar Maaltid er sked, oc du est met,
 Skaltu deg icke til slebedrick sett.
 Haffuer du inted andet at vare paa,
 Da maat du at spazere gaa,
 Om morgenen ved Enge: Berge oc Hoffue,
 Om middag i Ablegaard oc Skaaff at bliffue,
 Ved Becke oc Naer om afftenen gierne,
 Ted forlyster sind: Hoffuedet oc hierne.
 Dog skaltu icke plat Orckeløffe gaa,
 Læsse eller tal noget som magt ligger paa.
 Børn skulle icke alle tide forbiudis at lege,
 Men maa stondum seg forløste oc vederquege
 Med studsten, Bold, Trild oc Top,
 Med Klode oc feile, løbe oc hop,
 At svinge, quæde, danze oc springe,
 Med sackebredt, Tromper oc Bier at flinge,
 At sterme oc fickle monne ey skade,
 Om det er venligt oc til maade.
 Dog haffue deg i din leg ærlig oc wel,
 Far icke med løfagtighed: swig eller wstel.
 Naar mand paa Børnis leeg wil agt giffue,
 Da maa vi see, huad mand the wille bliffue.
 Men Kortten spil oc terning at faste,
 At swere, bande, Gudz ord at laste,
 Doble bort Klæderne oc Penninge aff poosse,
 Belted aff liffuet, oc remmerne aff hoosse,

Det lærer børn at stemme oc demme,
 Det lærer børn deris kald at forsømme.
 Der aff lærer de at stiele og lyffue,
 At drages i haar, trætte oc kiffue,
 Theris Foreldre oc Tucktemestere at vanære, 5
 Adt forachte ald dygd: Heder oc ære.
 Desligeste at fare i badt, paa iiss at skride,
 Efter Suglewnger at klaffre, Heste at ride,
 Stenæ at kaste, Oc stang at skyde,
 Ther aff fanger Børn bryst oc lyde. 10

Om Børne Lære.

 Nar du skalt oc gaa hen i byu,
 Ad læsse, schriffue, veffue eller syu,
 Suad heller du est Pige eller Dreng,
 Keiss teg god betid aff din seng. 15
 Bed Gud, hand vnder tig it got lære,
 Ellers monne alt arbed forgeffuis være.
 Gjør siden din største fliid,
 Ware paa din lære alle tiid,
 Gudt til loff oc Mennisten til gaffu, 20
 Oc lær siden vel wdi Jesu Naffu.

 Vere dennom hørige som teg skal lære,
 Beuisse dennom al tucht: heder oc ære.
 Gjør gierne effter deris vilge oc bud,
 Thi de ere oc dine foreldre for Gud. 25
 Sug oc straff tolmødige fordrag,
 Knurre icke eller vredelig paa dennom flag.

Du skalt icke med dine staldbrodre kiffue,
 Icke bande: swerge: trætte eller liffue.
 Løssagtige sprock, squallers wiser oc snack,
 Tidinge at føre eller andre at belack,
 5 Lad teg der wdi aldrige besinde,
 Det er whøffuist blant Mand oc Quinde.
 Men alle tingeste til det beste at føre,
 Oc elste huer andre som systæ oc brodre.
 Se til du the andre kandt offuerwinde
 10 Wdi lærdom: tucht oc fauffre sinde.
 Wiltu noget gjøre som magt ligger paa,
 Gjør det om Morgenen før du Mad monne faa.
 Thi Mad oc Øll tynger Mennistens forstand,
 Adt di inted stikkeligen gjøre kand.

Suorledis Børn skal sticke sig medt

Høffuedet: Vignene oc andre Limmer.

 Ame ere skabte paa brystedt at frybe,
 Siffene at suømme i Saffuit hin dybe,
 20 Suglene i lufft at flyge oc sweuæ,
 Dyer at løbe oc gaa paa græuæ.
 Men mennisten skabte Gud effter billede sin,
 Vdi retferdighed oc skabninge sin,
 Med it opracht ansigt vnder Simmelen at gaa,
 25 At tencke oc stedze diid at attraa.
 Adskillige Limmer paa Kroppen monne være,
 Det ene kand icke det andet ombære.

Det ene monne icke det andet hade,
Men elske oc forfremme i alle maade.
Det ene icke paa det andet monne Klaffue,
Suer sin synderlige bestilling monne haffue.

Om Hoffuedet oc Haar.

DV skalt icke med Hoffuedet riste eller skagre,
Kimsse eller faste frem eller tilbage.
Lad horret icke være forlangt,
At hørelsse eller syun bliffuer der aff tongt.
Quindfolck er det en prydelssse oc ære
At elske horredt, som Apostelen monne lære.
Dog ey medt Kirssequad eller glintte wand,
Ey vrie det i pinde at det krylle kand.
Men enfoldige too: børste oc fiem dit haar,
Adt du ingen blyffel der aff faar.
Kort skorne at være er vel got,
Dog er det Klercke wstadigt oc spot.
At tage aff Hoffuedet drag vel til minde,
For huer Sederlige Mand oc Quinde.
Wige aff veyen, lad dennom gaa fram,
Sidder du, stat op, Ellers er det skam.
Det er tig selffuer den største ære,
Suad heller du høy eller laug monne være.
Sorware Hoffuedet for mögen hede oc fuld,
Lægomlig Sundhed er bedre end Guld.

5

10

15

20

25

Om Gygnene.

Nad dine Gygne være bly: stadig oc stille,
Icke her eller der løbe huort de ville.
Lad dennem icke seg selff raade,
Om du wilt være wden skade oc vaade.
Paa Gygnene maa mand see oc fiende,
Suor ont eller got i hierted ere inde.
Du skalt icke Gygnene forhøyt opbære,
Thi det høysærdig tegen monne være.
Icke skole eller stedze see til iord,
Som den en ond gierning haffuer giord.
Icke Glinttestud aff Øye ende skyde,
Det monne it løfactige sind betyde.
Viltu y Werden leffue medt fred,
Der stondum blind oc døff til med.

5

10

15

Om Ørnene.

Ine Ørne skal være wden smit,
Hør möget, Tal wiselig oc lit.
Naar nogen monne flagemaal for teg føre,
Da luff for hannem det ene Øre,
Til den kommer fram, hand monne paa fiære,
Saa monne off Alexander Magnus lære.
Hører du nogen slem oc wbydige snack,
Giff icke medglidning: samtycke eller tack.
Lad helder som du det icke monne høre,

20

25

Er hand dine lige: Bed ham icke saa giøre.
 Dine Ørne skal icke effter ny tidende floo,
 Suad heller du æst Mand: Swend eller Møo.
 Icke heller dennom whouiskelig graffue,
 At andre der aff fortørnelse kand haffue.

Om Neesen.

Nad din Neese huercken drippe eller rinde,
 Snorcke: snuffuæ: frympe eller grinde.
 Naar du Neesen rønffe eller tørre vil,
 Saa haffue en synderlige Neesedug der til,
 Eller at faste det paa iord, ver strap rede,
 Oc det skaltu med foden bort trede.
 Lad dine fingre icke der wed røre,
 Eller dine Klæder der med at besmøre.

Om Munden.

Munden skal icke gabe eller oben staa,
 At Slyer oc Myg der ind flyuæ maa.
 Icke heller munden forhart samen binde,
 At hun der ved monne tryde oc grinde.
 Men lad Læberne facttelige huer anden røre,
 Sun skal icke snacke eller bulder giøre.
 Bidde icke Læberne offuen eller neden,
 Thi det monne it ont hiertte betegen.

Om Tungen.

Tungen er en synderlige Gudz gaffue,
 Det ipperste wi paa Legommet mon haffue.
 Til Menniskens gaffn oc til Gudz ære
 Kand icke it herliger Lim være.
 Men naar Tungen ey regeris med skel,
 Da forderffuer hun baade Liff oc Siæl.
 It Skyb kand regeris med roer oc styre,
 En Hest kand mand ved grimen tyre.
 Men huor en ond Tunge er inde,
 Kand huercken Staael eller Jern binde.
 En goder Tunge kand it helt Land bade,
 En onder Tunge kand it helt Land skade.
 En goder Tunge priser Gud oc gaffner sin neste,
 En onder Tunge wdlegger alle ting til det verste.
 Talle der fore paa ingen Quinde eller Mand,
 Wden det du med skiel sigе kand.
 Thi du skalt streng Regenskab giøre
 For huert wnyttigt ord du monne føre.

Om Tenderne.

Tine Tender skaltu reine holde,
 Skol dennom om Morgenen wdi vand hin folle,
 Oc icke wdi Salt eller andet med dennom bange,
 Ven teg icke til dennom at stange.
 Ellers vil det bekomme deg gantske ilde,

Med we oc værck aarlig oc silde.
 Kommer noget mellom Tenderne adt siide,
 Naar du paa naagen Mad monne biide,
 Tag det wdt med en pen eller straa,
 Dog icke før end du fra Bordet monne gaa.

Om Arlene oc Skulderne.

Begge Arlene skaltu lige bære,
 Icke den ene høy den anden lau at være.
 Icke strøbe, oc giøre teg den wmag,
 Saa som du haffde skrien paa din bag.
 Du der aff en onder waane kand faa,
 Som neppelige eller aldrig wil forgaa.
 Wer icke forstüiff, wer icke forkrom,
 Wen tig at gaa ret wdi vngdom.

Om Liffuet.

Ath indbinde Liffuet med belte oc snøre,
 Det skaltu oc wdi vngdommen giøre,
 Oc icke ieffn godden som en Melseck bliffue,
 Eller buget som en Koo, Til Marck monne driffue.
 Dog giorde teg lempelige til maade,
 Adt det bliffuer gaffn oc icke skade.

Om Armene oc Senderne.

Armene skal icke wed tig slenge,
 Icke lade dennom ned ved sien henge,
 Thi saa pleie lifene folk at være,
 Som vil sine egne arme icke bære.
 Du skalt dennom icke paa ryggen binde,
 Der paa pleier mand en tyff at fiende.
 Haffue icke Sat eller hette vnder dine arme,
 Stap icke henderne wdi din barme.
 Dine hender skal være for smitte frij,
 Du skalt fingerne icke swe eller dij.
 Neglene icke forlange were skal,
 The skal icke haffue blaa toe fal.
 Naar du noget recke eller tage wil,
 Da brug den høygre haand der til.
 Dine Arme skal være wden dræck,
 Saa motthu haanden dristigt fram ræck.
 Lad haanden icke wdi sien staa,
 Der fiendis ith hoffmodigt hiertte paa.

Om Benene oc Fodderne.

Du skalt icke side med benen at slenge,
 Icke det ene offuer det andet henge.
 Du skalt icke hoffmodige gang bruge,
 Icke heller gaa offuer Knærne at huge.
 Løfft ey foddene forhøyt oc ey forsiit,
 Gack icke forsnæffuert, gack ei for wiit.

Arømmel icke, som du haffde kreffrebeen oc galde,
 Ad tu icke offuer dine egne Sødder monne falde.

Om Klederne.

Er vore første Foreldre Gud; Gud brød,
 Oc kom oss alle wdi angest oc nød, 5
 Thi de deris synd oc ondskab kund kend,
 Gaff Gud dennom Kleder, de vare aff skind,
 Sor fuld oc hede, oc at skylde deris skam,
 Oc icke for nogen hoffmod oc bram.
 Men nu er alle ting vent omkring, 10
 Søffuissthed agtis saa ringe en ting.
 Aff synd oc ondskab monne huer mand roose,
 Kaabe er Kiorttel, oc Kiorttel er Hoose.
 Mand monne mere i it par Hoser skære,
 End tilforn i it heelt par Klæder monne være. 15
 Klæderne skal ey være forgode, oc ey for onde,
 Lad Herremand være herremand, lad Bunde være bunde,
 Lad dennom ey være forsneffre oc ey forwide,
 Suercken forstæket ey heller forside.
 Lad dem astadige oc terffueligen skære 20
 Effter din stadt, oc som seed monne være.
 Siden Danste sikk Engelske Klæder at draffue,
 Monne de oc Engelske swede siuge haffue.
 Der Frangsofke Klædebon kom her i Land, 25
 Kom oc Frangsofke Pocker blandt Quinde oc Mand,
 Disligeste med flere ny Klædebon oc sygdom at haffue,
 Som er en adwartsel oc timelige plaffue.

Klæderne aff Foreldre wdbugge oc skære,
 Monne baade skadeligt oc gekkeligt være.
 Jeg haffuer lest oc hørdt andre siuge,
 Adt der var en Konning i Danmarkis Riige,
 5 Om Poste: Twle oc Pingze daffue,
 Vilde hand ey wden Wadmels Klæder haffue.
 Men ellers drog han Gyldestycke oc Bliant,
 Det gjorde hand Danmark til ære oc prisant.
 Giffuer dine Foreldre dig Klæder bolde,
 10 Da skaltu icke formøget aff teg holde,
 Adt du der medt monne andre forsmaa,
 Som icke saadanne Klæder formaa.
 Estu fattig, Da lad teg nøffue
 Med de Klæder dyne Foreldre formaa at giffue.
 15 Oc smyck deg medt Gudfryctighed oc gode seder,
 Det pryder deg mere end Dyrebar Klæder.
 Dine Klæder skaltu icke besmøre,
 Eller medt nogen wrenhed skiden giøre.
 Lad dennom reine oc wbesmittedt være,
 20 Saa monne de deg baade heder oc ære.

Suorledis Børn skulle sticke

dennom wdi deris gang.

Mar du ærinde i Byen wilt gaa,
 Du skalt icke længe paa gaden staa.
 25 Skønt tig snart, med lempe oc stiel,
 Køcht dit ærinde wiiselige oc wel.
 Den lenge i Byen monne gaa at driffue,

Skal endten løbe hjem eller lyffue,
 Betenck dine ord, Ver icke som du wor gal,
 Oc kom siden hjem med ærinde halff.
 Løb ey forfast som du rasinde ware,
 Eller som du med it halfft weyr monne fare,
 Wden nogen vil giøre tig skade oc meen,
 Da er ingen suerd tryggere end to raske been.
 Gack icke forsagt, som du benbrødden ware,
 Eller som en Sone wdi en snare.
 Led icke paa Gaden, stime eller bulder,
 Seld icke med Hoffuedet, Hals eller skulder.
 Thi huad Børn wdi yngdommen vennis til,
 Di det saa nødigt forlade vil.
 Du skalt icke med Benene forwiit streffue,
 Eller dennom fornære tilsammen veffuæ.

5

10

15

Om Speigel.

Sterdi denne Bog it Børne speigel mon være,
 Saa ville wii noget om Speigel lære.
Naar Speigel brugis simpel til maade,
 Da haffuer det oc sin gaffn og baade.
 Der wdi kand wi see oc wiide,
 Suad off vel eller ilde monne siide,
 Adt andre skal off icke spotte eller spee,
 Naar de monne off paa gaden see.
 Tyckis off i Speiglet at wii deyglike ære,
 Da skal vore gierningger oc deyglike være.
 Men tyckis off, naar wii off seer i Speigel,

20

25

Adt noget paa Skabning fattis oc feil,
 Det skal wdlegges med dygd oc ære,
 Saa monne off Socrates Philosoph' lære.
 Naar wi Speiglet i anden maade monne haffue,
 Da monne det off til synden draffue,
 Oc vare bedre, Speiglet vare aldrig til.
 Her med ieg eder Gudt befale vil.

AMEN.

Originalen har her et Billede af den krunede Simmeldronning med Jesusbarnet
 paa Armen.

EN Ny Psalme

at quede offuer

Smaa Børn.

*

Niels Bredal.

1.

Souff lilde Barn, mit Siertens fiere, Luck til dine
Ogen to, **HERR** Gud vil selfuer haff dig være,
Thi huil nu oc haff goed roo, Sand haffuer giffuit
tig Liff og Mand, Formedelt foreldre dine, San teg forsee 10
baade vil oc kand, Aff naade oc godhed sine.

2.

En tijd du war i synden fød, Som Menniskens Børn
ære alle, Oc laa i Gudz vrede plat forøed, Vedt
Adams syndige fald, Da stænk it hand deg sin fiære Søn, 15
Gaff hannom for teg i Død, Oc for den gantske Menni-
skens fiøn, Sialp deg vdaff ald din nød.

3.

HERR Christ Gudz Søn i frybben laa, Sattig wden
dyne oc blee, Werden monne hannom hade oc slaa, 20
Lidde angest stoer spot oc spee, Døed paa Korsset mellem
Simmel oc Jord, sligt haffuer han for teg told, Wden ald
fortieniste aff fiærlighed stoer, Løst deg vdaff Dieffuelsens
wold.

4.

Hør mere huad Christ haffuer teg fortient, Med sin
bitter Pine oc Død, Det Hellige Wandbad, Dobsens
Sacrament, Naadelig aff hans side wdfløed, Der med
5 haffuer hand tig igien fød, Simmerigis arffuing oc Gudz
barn, Gudz wrede oc synd haffuer hand forøed, Løst teg
vdaff Dieffuelsens garn.

5.

Gud loed sine Hellige Englskare, Solde wecht oc sla
10 skantz om deg, Fra Dieffuelen Liff oc Siæl beuare,
At hand inted formaa seg, Huad heller du monne waage
eller soffue, Velsigne dig den **HERR** Christ, Sand vil det
holde hand teg monne loffue, Adt være din Emanuel vist.

6.

And giffue dig naade, Wiisdom oc forstand, i alle dine
15 Salighedz weye, Adt du saa i Verden leffue kand,
Adt du Simmerig maatte eye, Lyckis oc truffuis til Siæl oc
Liff, Vdi yndest hos Gud oc Mand, Gud Fader oc Søn
lad det saa bliffue, Oc der til den Hellig Mand, **MEN**.

20 Prented i den Kongelig Stad Kiøben-
haffn aff Matz Dingaardt,

Den 21. Dag Juni-

us, Anno

1568.

* *
*

Sidste Side indtages af et Billede forestillende Kristus paa Korset, samt Marie og Johannes paa hver sin Side af den Korsfæstede.

Ordforklaring.

Kun saadanne Ord anføres, der kunde antages at ville volde Læseren nogen Vanffelighed. Forklaringerne skyldes i alt væsentligt Pastor Otto Kalkar, i hvis Ordbog til det ældre danske Sprog den nærmere Forklaring findes eller kan forventes.

bang, 3²⁵, Støj.

bange, 20²², skadelig¹⁾.

blee, 27²⁰, Lagen.

Bliant, 24⁷, en Art pragtfuldt Tøj.

blaa, 22¹³, visfnof: Blaar; „haffue blaa toe fal“ er en Talemaade, der formodentlig bethyder: at have flossede eller ukslippe (afrevne) Negle.

Bord frantz, 6²⁴, en rund Indretning, hvorpaa Tædene anbragtes paa Bordet.

Briker, 6²², Træbriker (runde?), hvorpaa Maden til hver især lagdes.

Brøddisk, 6²³, en Rundtenom af Brød, særlig som Underlag for Sul til Brødet.

formadebrad, 9¹¹, altfor hidsig paa Maden.

froen, 8⁵, Fraaden, Skummet.

galde, 23¹, Smerte (jfr. det endnu brugelige Ord, Stengalle, hos Hesten).

Glintteskud, 18¹², loffende Djekast.

glintte wand, 17¹², Vand, der kan gjøre Haaret glinsende.

¹⁾ Saaledes forklares „bange“ i Kalkars Ordbog I, Tillæg, S. 24. Det forekommer mig dog, at Ordet her snarere staar som et Gjærningsord, end som et Tillægsord.

grinde, 19^{8, 19}, grine, vrænge (med Næsen eller Munden).
 gruffue, gruwe, grwæ, se: paa gruffue.
 hersømmeligt, 7³, ordentlig, pænt.
 iaffn godden, 21¹⁸, lige thf op og ned.
 Kirsequad, 17¹², den størknebe, klæbrige Saft af Kirsebærtræer.
 Krømmel icke, 23¹, kryb ikke.
 loo, 4⁵, fuldstjær, hjælen.
 medglidning, 18²⁴, Bifald.
 Moldingen, 4⁵, Vandbækkenet.
 Nepsteffne, 6⁶, Højesteret.
 ombære, 16²⁷, undvære.
 Pocker, 23²⁵, venerisk Syge.
 prisant, 24⁸, Pris.
 paa gruffue, gruwe, grwæ, 4³, 11²⁰, 16²¹, ned, nedad,
 nedad vendt.
 siide, 25²², klæde.
 siige, 8³, hælde langsomt.
 skagre, 17⁶, ryste.
 skede, 6²⁴, Steer.
 skeffrebeen, 23¹, syge Ben (dobbelte Led, engelsk Syge).
 skerme, 14¹⁸, parere.
 Skreddinge, 11¹⁵, Skrællinger.
 skrien, 21¹⁰, Strin¹).
 slebedrick, 14³, Drifkeri til Veruselse.
 snuffue, 10²³, 19⁸, snøste.
 stube, 21⁹, hælde forover.
 tryde, 19¹⁰, hovne, svulme.
 wbllydelige, 18²³, ublu.
 wdlegges, 26², erstattes, udshydes.
 wioben, 4³, vidaaben, paa Ryggen.

¹) Svfr. nbj. S. 44.

Anmærkninger.

(Det første Tal angiver Siden, det andet Linien.)

mange Søylerde Mend.

Fort.

Paa det Grundlag af Regler og Anvisninger til Fremme for Sædelighed og Sømmelighed hos unge og gamle, som allerede Oldtidens Forfattere have efterladt¹), arbejdede Humanisterne videre, og det er ingen uvigtig Del af Litteraturen fra Renaissancens første Tidrum, som tager Sigte paa Udbredelse af Dyd og gode Sæder, enten lejlighedsvis i andre Skrifter eller i særlige, kompendiøse Fremstillinger, i bunden eller ubunden Stil. Blandt saadanne Skrifter fra Humanismens Hjemland, Italien, ere nogle ligesom optagne i den danske Litteratur — der for øvrigt i hin Tid stod saa langt borte fra den litterære Bevægelses Centrum — ved nye, hertillands foranstaltede Udgaver. Af Skrifter, som Niels Bredal saaledes kan tænkes nærmest at have haft for Øje, kan nævnes: Antonius Mancinellus, Speculum de moribus et officii, hvoraf en Udgave udkom i Kjøbenhavn 1541²), og

¹) Et smukt Udvalg af saadanne Anvisninger til gode Sæder, hentebe fra Oldtidsforfattere, er samlet af Rektor Oluf Tøstesen (Olaus Theophilus) i Kjøbenhavn, under Titel: Paræneses seu præceptiones sapientes et utiles de vitæ ac studiorum honesta formatione, quæ servandæ sunt illis, qui pie honesteque vivere, et virtutem sibi ac doctrinam liberalem comparare student, ex Græcis simul et Latinis autoribus in usum scholarum triualium conscriptæ. Hafn. 1573. 4to.

²) Se Marsberetn. fra det st. Igl. Bibliothek II, 246 ff.

Fort.

Joh. Sulpitius's allerede i Indledningen til nærværende Skrift omtalte Vers, der udkom i Kjøbenhavn o. 1550. Da navnlig det sidste, lille, pædagogisk-moralste Arbejde ved sin metriske Form, ikke mindre end ved sit Indhold, i det mindste til en vis Grad synes at have afgivet Forbilledet for Niels Bredals Børnespejl, og da det er fort og nu overordentlig sjældent, foretrækker jeg her at meddele det i sin Helhed fremfor i det følgende at udsøndre Brudstykker der af til Sammenligning med Bredals Skrift.

JOANNIS SVLPITII VERVLANI

de moribus Puerorum Carmen iuvenile.

QVos decet in mensa mores seruare docemus,
Virtuti vt studeas literulisque simul.

Quæ pius admoneo, miti puer indole serua,
Præque tuis oculis hæc mea iussa tene.

Sit sine labe toga, & facies sit lauta manusque,
Stiria nec naso pendeat vlla tuo.

Et nihil emineat, et sint sine sordibus vngues,
Sit coma, sit turpi calceus absque luto.

Linguaque non rigeat, careant rubigine dentes,
Atque palam pudeat te fricuisse caput,

Exprimere & pulices, scabiemque vrgere nocentem,
Ne te sordidulum, qui videt ista, vocet.

Seu spuis, aut mungis nares, nutasue, memento
Post tua concussum vertere terga caput.

Fort.

Mucorem haud tangas digitis, sputumue resorbe,
Panniculo nasum mungere nempe decet.

Et ructare caue, quin ora in terga reflectas,
Stringe os, & crepitum coge tenere nates.

Munditiæque tibi placeant, medio quoque cultu
Vtere, ne turpis vel videare leuis.

Nec maledicta refer, nec promas turpia dictu,
Quæ natura iubet esse tegenda, tegas.

Moribus vrbanis curato præditus esse,
Parce gulæ turpi, luxuriamque fuge.

Parce & auaritiæ, bilem frenare memento,
Inuidulus, tumidus, non odiosus eris.

Desidiam fugies, atque ocia turpia pelle,
Et ludi turpes sint procul, atque viri.

Fidus sis iunctusque bonis, temerarius esse
Despice, non audax sis, timidusque nimis.

Nec penitus mutum, nec te decet esse loquacem,
Conuenit ille thoro, conuenit iste foro.

Et mansuetus eris, tectum te lectus habebit,
Detege nec socium, nec tua membra moue.

Nec sis difficilis nimium, nec credulus esto,
Dedecus & metuas & reuerere probus.

Futilis et mendax nunquam, nimiumue seuerus
Esto, sed & comem munificumque velim.

Sis pius atque colas superos, venerare parentes,
Et noceas nulli, surripiasque nihil.

Sort.

Nec sis vinosus, quamuis potasse Catonem
Fama refert, fugias sumere vina mera.

Non sis derisor, non somniculosus, iniquus,
Non iudex, nec tu testis iniquus eris.

Omnibus in rebus studeas precor esse modestus,
Sis cupidus laudis, sit tibi cura boni.

Sic bene moratum laudabimus atque colemus,
Sic & honorus eris, sic eris ipse grauis.

NVnc faciles aures, animum quoque trade serenum,
Morigerare mihi, mollia iussa dabo.

Non sum, qui laudem, summo te accumbere mane,
Iudice conueniens me dabit hora cibum.

Nec vos ante focum cœnas producite longas,
Hoc faciet caupo, qui sapit, ista fugit.

Sterne thoros nitide, lautosque appone quadrantés
Atque salem & Cererem, flumina, vina, dapes.

Te vitare velim, cupidus ne ut lucra sonoras
Contrectes fauces, mandere rite decet.

Et licet antiqui cubissent pectore prono,
Te colla hæc ætas recta tenere iubet.

Et sinito mensæ cubitis hærere potentes,
Tu tantum faciles pone, repone manus.

Teque puer iubeo sedeas vel raro, sed astans
Pocula miscebis, pone, retolle dapes.

Sort.

Iuraque conuiuas super importare minister
Effuge, nam turpis sæpe fit inde toga.

Quodque iubebit herus, facilis semperque subito,
Quemque tibi dederit, tu tibi sume locum.

Quodque vir egregius pauido tibi porrigit, illud
Sume libens, grates aptaque verba refer.

Esto tribus digitis, magnos nec sumito morsus,
Nec duplices offas mandere vtrinque iuuet.

Dapsilis & largus semper, blandoque sodali
Impartire tuo, pauperibusque dapes.

Nec vos obscænos laudabimus aut comedones
Esse, decet viuas viuere non vt edas.

Namque cibus nimius capiti stomachoque nocebit,
Corporis & vires ingenijque rapit.

Gausape non macules aut pectora, nec tibi mentum
Stillet, sitque tibi ne manus vncta, caue.

Sæpe ora & digitos mappa siccabis adapta,
Inque quadra faciet non tua palma moram.

Quod tibi vicinum fuerit, tu sume, sodali
Cede tuo, referat dum tamen ille manum.

Dumque in frustra secat, caueas sumpsisse rescisa,
Lurco legit dulces absque pudore bolos.

Non manibus gremio immissis tibi vellicet vnguis,
Quod sumes residens, non agitato pedes.

Incidasque prius, quam dens contundat ofellam,
Tingantur rursus ne tibi morsa, caue.

Fort

Nec lingas digitos, nec rodas turpiter ossa,
Ast ea cultello radere rite potes.

Sique super mensam cortex cumuletur, & ipsa
Ossa vel in pateram præ pedibusue iacet.

Nec tanquam ficos tenta, nec delige frusta,
Et quocunque manus, huc tibi lumen eat.

Nec socium torue aspicias, quodue ederit ille
Aduertas, gestus inspicere sæpe tuos.

Pocula cum sumes, tergat tibi mappa labella,
Si tergas manibus, non mihi charus eris.

Vna manus sumat pateram, ni hanc iactet in hostem
Theseus, aut belli sint monumenta patris.

Tunc binis pateram manibus captabis, id aptè
Efficies, digitis vascula sume tribus.

Et teneas oculos, nec supra pocula fare,
Plena aliquo vita sit tibi bucca cibo.

Deme merum cyatho, multum ne forte supersit,
Quod nolit socius sumere sponte tuus.

Qui sapit, extinguet multo cum fonte falernum,
Et parco lypnam diluet ille mero.

Non facies binos haustus, nec fessus anheles,
Sibila non labijs stridula prome tuis.

Nec cito sorbebis velut oui lutea grati,
Nec nimium tarda sume falerna mora.

Vnum siue duo, ad summum tria pocula sumes,
Si hunc numerum excedis, iam mihi potus eris.

Fort.

Fac videas quocunque bibes, modicumque pitissa,
Crater siue calix det tibi vina breuis.

Os quoque tergebis semper post pocula, palmas
Ablue, quum mensam deseris, atque labra.

Inflexensque genu iungens quoque brachia, prosit
Dicito. Sed tolles ordine quæque suo.

Erasmus Rotterodamus.

Fort.

Som det i Indledningens allerede er bemærket, var Erasmus's Skrift De civilitate morum puerilium gjennem lange Tider en af de mest udbredte og benyttede Vejledninger for Ungdommen med Hensyn til gode Sæder og sømmeligt Væsen¹⁾. Da der foreligger en kjøbenhavnst Ud-gave af Skriftet, forsynet med dansk Oversættelse (eller Om-skrivning), fra Aaret 1623²⁾, anser jeg det for hensigtsmæssigt paa dette Sted at benytte denne gamle Over-sættelse ved Anførelsen af Parallelføder³⁾.

1³ Betimeligen om Morgen skal tu opstaa (osv.).

Erasmus, Blad G. 6—7. Naar du reiser dig først op om Morgenens, beghudis den Dag lykkeligen aff en liden

¹⁾ I det tgl. Bibl. findes en ret mærkelig finst Polyglot-Udgave af Skriftet med Titel: Libellus Aureus de Civilitate Morum Puerilium, olim a Des. Erasmo Rotterodamo conscriptus. Nunc vero cum Idiomatico Svetico, Germanico et Finnico in usum Scholarum et Pædagogorum denuo editus. Aboæ 1670. 8vo.

²⁾ Den har følgende Titel: De Civilitate Morum puerilium, per Des. Erasm. Roterodam. Libellus. Om Høffuiffhed i Børnesæder. Ved Desid. Rafin. Roterdam. En liden Bog. Cum interpretatione Danica, porro, & quibusdam Scholiis Longolij, &c. Cum priv: Reg: Decen: Hafniæ, Typis Sartorianis 1623. 8vo. (7 Ark) Forstjellige senere Ud-gaver, den sidste af 1706, anføres i Bibliotheca Danica II, 977.

³⁾ Disse kunde let have været forsøgede med flere; men det maa, for at undgaa Vidtløftighed, være nok med dem, som her anføres.

Bøn. Thi du fandst icke med nogen lykkeligere ønste gjøre eller forrette det.

3²⁵ **Lig stille oc quær wden bulder oc bang (osv.).**

Er. G. 6. Vdi Souffkammeret berømmis (loffuis) taugkhed oc blufærdighed; raab oc squalder staar sandelig wsmmelig, oc meget meere udi Sengen, end ellers. — — Der som du haffuer en tilfællis Seng med din Stalbroder, skalt du ligge smuck stille oc roelig, ey heller, i det du kaster dig hijd oc dijd med kroppen, skalt du enten blotte dig selff (giøre dig nøgen) eller være din Stalbroder besuærlig, saaledes at du drager teppet (Sengklædet) aff ham.

4⁹ **The Limmer Naturen biuder at hylle (osv.).**

Er. G. 6. Enten du før dig aff, eller staar op, da kom blufærdighed ihu, oc tag dig vare, at du ey blotter (barer) noget for andres (andre Folkis) Øjne, huilcket gode Sæder oc Naturen vil haffue tiltecket.

5³ **Suorledis Børn skulle haffue sig wdi Kircken.**

Er. D. 3. Saa tijdt du gaar obne Kircke Døre forbi (foroffuer) eller Kaarsens Willede, skalt du blotte dit Hoffuet. Du skalt icke gaa igiennem Kircken, at du jo rober til Christum med en kort liden Bøn, oc det med bart Hoffuet. Naar tienisten forhandlis, da staar det vel (sømmer sig), at mand lassuer oc stikker alle Legemens feber til Gudelighed. Tenck, at den Herre Christus er der nærverendis tilstede med mange wtallige tusinde Engle. Oc, der som en, der vilde tale med en Jordiste eller Verdplige Konge, naar der stod en stoer hob store Herrer omkring hannem, icke tog aff sit Hoffuit, ey heller bøhede det ene Knæ for hannem, den blef holden aff huer Mand (den vilde huer mand holde) icke

alleeniste for en groff oc wtoen Vuunde, men for et vilbt oc gallet Menniske: Suorledis vilde da det staa, at haffue sit Hoffuet tiltecket, oc sine Knæ wbohede dere, huor den wdødelige alle Kongers Konge oc wdødeligheds giffuere er til stede, oc huor de heberlige Himmelske Aander staae runden omkring? Oc ligger der icke stor mact paa, om du end skjønt icke seer dennem, da see de dig, oc er det saa vist, sant oc fast, at de ere nærværendes til stede, som du saæft dennem med dine legemlige Øhene. Thi troens Øhene see meget visere end kiødsens Øhene. Det staar oc wsijnligt, at somme gaae oc spakere udi Kircken, oc løbe fra en sted til en anden, oc giøre Peripateticos aff sig (et slags, som ginge oc lærde deris Discipler). Ja at gaa oc spakere stikker sig allerbest udi spakere gange (omgange) oc paa Torffuene, oc icke udi Kirckerne, huilcke ere forordnede oc tilregnede til de hellige Prædickeuers Hiemmeligheder, Bøner oc Paakaldelser. Øhene skulle see hen oc giffue act paa den, som prædiker, Ørene skulle høre nøye til here oc giffue god act paa, Hiertet oc Sindet skal hige, stunde hijd med all ærbødighed, lijge som du hørde tale (med dig) icke et slet oc bart Menniske, men Gud selff ved Menniskens Mund. Naar Evangelium læsis op (for Alteret eller aff Predikestolen), da stat op, oc dersom du kanst, da hør til med Gudelighed. Naar der siungis in Symbolo Nicæno (oc hand er bleffuen Menniske), da faldt ned paa dine Knæ, eller bøh dem, oc udi saa maade hdmhge dig, hannem til ære, huilcken der hand vaar offuer alle Himle, da haffuer hand for din Saligheds skyld begiffuit sig her ned paa Jorden, oc der hand vaar Gud, da haffuer hand fornedrit sig selff, oc er bleffuen et Menniske, at hand kunde giøre dig (til en Gud, eller) Gud lijg. Naar Guds hiemmeligheder eller de hellige Guddommelige ting forhandlis eller forrettis, skalt du sticke det gantske Legeme til Gudelighed,

oc vende dit Ansigt om til Alteret, oc dit Sind oc Hierte til disse hiemmeligheders stifttere oc begyndere. At knæle (bøye sig) ned til Jorden med det eene Knæ, oc holde det andet randt, paa huilcket man kand stytte eller helde den venstre albue, er de Ugudelige Soldaters facte, huilcke, bespottendis den Herre Christum, sagde: Hil være dig, du Bøde Konge. Men bøy du begge, oc neh noget lidet med den anden Krop, til Guds dyrkelse. Den anden tijd offuer skal mand enten læse noget aff en Boeg, det være sig enten Bøner eller noget aff den salige Værdom, eller oc Hiertet oc Sindet skal tæncke (pønse) paa noget Himmelske. Paa samme tijd at blæse sin Næboe noget lætferdigt oc opdigt ind i Ørene, hører dennem til, som icke tro, at Christus er der nærverendis til stede. At lade Øhene vandke (løbe) omkring (i Hoffuedet) hijs oc dijs, hør de Affsindige til. Tænk, at du est gaaen forgæffuis til Kircken, dersom du icke est gaaen vd igien bedre oc helligere.

7⁷ Men før end nogen ved Mædden monne røre (osv.).

Er. D. 6. Naar dig er befalet, at du skal læse til Bords, da skalt du sticke dit Ansigt oc dine Hænder til Gudelighed, oc du skalt see paa den fornemste ubi Gæstebudet, oc bøye dine Knæ, naar Jesu Raffn neffnis.

7¹² Vdi JESV Raffn gaa vi til bord (osv.).

I Hans Thomesens Salmebog af 1569 findes som sidste Vers af Salmen „Allmectige oc gode Gud“ følgende:

I Jesu Raffn gaa vi til Bord,
At æde vor Mad paa hans Ord,
Hannem til Loff, oc oss til Gaffn,
Saa æde vi i Jesu Raffn.

Den nævnte Salme er Oversættelse af en tydsk Original: „Allmächtiger, gütiger Gott“, hvis Forfatter er Præsten Johan Horn i Jungbunzlau, som 1532—47 var de böhmiske Brøders Overbiskop. Fra Hans Thomesen kan Niels Bredal jo ikke have optage Verset, da Børnespejlet er ældre end Salmebogen.

9¹⁹ Leggis for teg det kræset monne være (osv.).

Er. E. 4. Dersom nogen anden forlegger hannem nydelig Mad (kostelig Spise), skal hand vegre sig noget lidet tilforn, oc saa tage det samme, oc naar hand da haffuer skaaret sig et lidet stycke der aff, skal hand biude den igen, som haffuer lagt for hannem, huad som der bliffuer til offuers, eller ocsaa meddeele den, som sidder næst haff hannem.

14²² Naar mand paa Børnis leeg wil agt giffue (osv.).

Er. G. 5. Mand siger, at unge Drengis art oc Natur (tilbøyelighed til dyder eller laster) seeis ingensteds meere end vdi leeg.

16²¹ Dyer at løbe oc gaa paa græs (osv.).

Denne Tanke findes allerede hos Ovidius, Metamorph. I, 84—6:

Pronaque cum spectent animalia cetera terram,
Os homini sublime dedit, coelumque videre,
Jussit et erectos ad sidera tollere vultus.

18² Lad dine Øygne være bly, stadig oc stille (osv.).

Er. A. 4—5: Øhene skal være smukke roelige oc stille, blufærdige, stikkelige (osv.).

19⁷ **Lad din Næse huercken drippe eller rinde (osv.).**

Er. A. 8. Snøten skal icke henge en i Næsen, huilcket hører de omslædtige til: Huilcken last er lagt den verdslige vise Mand Socrati til spot. At snyde sig paa Hatten eller Kleberne, staar Tølperst oc Buundactig, paa Armen eller Albuen hører Fiskeblødere oc Høckerster til, det staar icke heller meget finere, at det skeer med Haanden, der som du strax stryger (smører) snoten paa Kleberne. At snyde sig paa Tørklædet staar finlig, oc det med et lit fravendt Regeme, om maa vel ssee æractige Følk er til stede. Dersom oc noget er nedkast paa Sorden, naar man snyder Næsen med to Fingere, skal mand strax traade det vd med Fødderne.

19¹⁶ **Munden skal icke gabe eller oben staa (osv.).**

Er. B. 4. Mand skal icke trykke (klemme) Munden til- sammen — — mand skal eh heller glemme den oben — — Men den skal være smuck tilluct, saa at Læberne gaa smuck facteligen tilsammen paa huer andre.

20²⁰ **Dine Tender skaltu reine holde (osv.).**

Er. B. 8. Mand skal haffue tendernis reenlighed vdi act: Men at gjøre dem huide med Pulver, hører Piger til, at gnide Tenderne med Salt eller Aluun, det er skadeligt for Tandgeerden. — — Dersom noget sidder (henger) fast i Tenderne, da skal mand tage det vd, icke med en Kniff, icke heller med Neglene effter Hunde oc Ratte art, oc icke med Haandklædet, men enten med Tandstangernes Db oc Spitze, eller med een Pen, eller med smaa Been, som er vdtagne aff Haners eller Hønens toppelaar. At toe oc fhylle Munden vd om Morgenen tilig med reent Vand, det er baade smuck oc sundt.

21⁷ **Begge Arlene skaltu lige bære (osv.).**

Er. C. 2. Mand skal holde skulderne lige høyt, icke opløffte den eene, oc lade den anden siuncke ned, ligge som hine Raae paa Skib. Thi saadanne facter, naar de for- sømmes vdi unge Dreng, da ombendes (omskiffes) de om- fier til Naturen. — — Derfor, de som aff Ladhed haffue tilvennit sig at bære Kroppen ind, bliffue krogryggede (strutryggede), huilcket de ellers icke aff Naturen vaare (de fly sig et strijn paa Ryggen). — — Thi Ungdommen er liig hine unge Bext, huilcke paa huad art oc sticckelse (wiis oc maneer) du bjer dem hen, enten med en stiffue eller med en merling, saa voxe de oc saa, oc bliffue saa ved.

22² **Armene skal icke wed dig slenge (osv.).**

Er. C. 3. At holde begge Armene bag paa Ryggen, staar baade (tilligge) doffuenactig oc tiuffactig, det staar eh heller meget smuckere, at mand staar eller sidder, oc haffuer fat den eene Haand i siden, huilcket dog alligevel siunis somme gilt oc godt Soldatiff at være.

22²¹ **Du skalt icke side med benene at slenge (osv.).**

Er. C. 4. At sidde med Knæene vdvijde fra hin anden, eller at staa til strids med Beenene oc krumme dem, det hør stoorlasser til. Naar en sidder, da skal hand holde begge Knæene tilsammen, oc Fødderne, naar hand staar, eller oc at stille dem lidet fra hin anden. Mogle sidde med saadanne lader, at de henger det ene Skinnebeen offuer det andet Knæ: Mogle staae med Beenene kaarfwiiß tilsammen lagde, iblant huilcke det ene hører Bedrøffuede til, det andet Narre oc Diecke.

24¹ Klæderne aff Foreldre vdhugge oc skære (osv.).

Er. C. 8. At lade sine Klæder vdhugge hør de Affsindige til, at bære bremmede, brogede eller bundtede Klæder, hør Hoffnarre oc Aber til.

24⁹ Giffuer dine Foreldre dig Klæder bolde (osv.)

Er. D. 1. Dersom dine Forældre, maa vel skee haffue giffuit dig nogle smukke Klæder, saa bestue dig icke selff saaledis, at du slaer Dyene tilbage paa dig, du skalt ey heller springe (hoffuere) vdaff glæde, oc lade dig see aff andre; thi det eene hører Aber til, det andet Pofugle. Lad andre forundre sig der uhoffuer, men du skalt lade, som du icke veedst, at du est velsmyctet.
